

ЕСЕ "СЕЛЯНСЬКИЙ КОРОЛЬ" (ПРО Т. ШЕВЧЕНКА) Ю. ЛИПИ В КОНТЕКСТІ ЙОГО ЕСЕІВ І ПОЛЕМІК

Стаття присвячена аналізу історіософської есеїстики Ю. Липи, з положень якої постає обґрунтування постаті Т. Шевченка.

Ключові слова: есе; історіософія; творча особистість; ідейний конфлікт; модерна нація; "етос" землі; раса.

У синтетичній брошурі "Бій за українську літературу" (1935), що, поставши з "любови до рідної крові", складалася з вісімнадцяти критичних есе, Юрій Липа обстоював свій погляд на культуру, виводячи свої міркування за межі будь-якої непримиренності, вважаючи, що "ненависть не знає" достеменної культури, яка має "піддатися" "дисципліні духової раси", протиставленої "расі в значінні антропологічним". Така версія в концепції есеїста набувала концептуального сенсу як історичний, генетичний, етнопсихологічний чинник національного світорозуміння, що максимально відображало історіософську й геополітичну концепцію автора. "Глибоке відчуття власної самоцінності та сили історії" виявляло в цьому, напрочуд цілісному світорозумінні потужне тяжіння до іманентного самоздійснення, що спиралося на органічне чуття перспективного потенціалу національної традиції, суголосного вимогам сучасності. Такі ж тенденції вбачалися і в українському письменстві. Воно, засвоюючи невичерпний досвід європейців, мусить щоразу "ставати собою, утривалюватися, щоб бути тривалим на цілі віки" [4, с. 147]. Есеїст вважав місію письменника "провідницькою", виходив з переконання, що написаний ним твір "організовує і провадить почуття читача". Аналогічну думку автор, посиляючись на авторитети французького поета й есеїста П. Клоделя (1968–1955) й О. Потебні, розвинув в есеї "Боротьба з Янголом", в якому обстоював сенс сакралізованого "чудесного Слова", що дає можливість "зрозуміти людину, впливаючи на неї і від неї брати найделікатніше і найдивніше посеред людських речей – психе людини – її душу". Воно, вістуючи "єдність на початку нації", її найглибший інстинкт, вимагає від письменника не мрійництва, а великої відповідальності, під час творчості, трактованої у розумінні гранично напруженої боротьби за конкретну форму ідей, конструювання стабільних знакових систем (О. Астаф'єв).

Поділяючи ідею Д. Донцова про визначальну роль у суспільстві неординарної особистості, "творчої одиниці" [11, с. 30], Ю. Липа розглядав її невід'ємною від статусу письменника, був переконаний, що "за-

вдяки вищим одиницям зростають нації. Велика людина є конструктором раси, її спонтанної відмінності і одночасно національної єдності" [4, с. 38]. Це, здається, один з небагатьох епізодів, де есеїст погоджувався з ідеологом інтегрального націоналізму. Вдаючись до ніцшеанського дискурсу, Ю. Липа, як і солідарні з ним "пражани" й "варшав'яни", прагнув "підняти загал до рівня обраних свідомих особистостей", уникаючи внутрішніх протиставлень, властивих "хатянам" [11, с. 32], та й самому Д. Донцову.

Видання "Бій за українську літературу" сучасники, як висловився С. Доленга, сприйняли як "безперечну подію в нашому літературному світі" ("Ми". – 1935. – Кн. IV); декому здавалося, ніби воно стало "Всеукраїнською новітньою політично-культурною Євангелією" [1, с. 5]. Але не всі виявляли таке захоплення. Д. Донцов у суворій репліці, власне, у виданні "Наша доба й література" "по-батьківськи" покартав Ю. Липу як ослушника за щойно опубліковану брошуру, на що автор есе "Бій за українську літературу" відповів гостро інвективною книгою "Українська доба" (1936). Нове видання Д. Донцов (разом з антропологом Р. Єндиком та мистецтвознавцем М. Лагутенком) у статті під в'їдливою назвою ""Ненько-шаровариста" геополітика" порівнював з "ґанґреною, з якою жива нація повинна боротися уперто і поважно" ("Вісник". – 1938. – Т. IV). З ідеологом інтегрального націоналізму солідаризувалися Л. Мосендз (стаття "Маргіналії до "Української доби"") й Олена Теліга, не вникаючи в суть міркувань Ю. Липи. Поетка навіть закидала автору видання "Бій за українську літературу" "безпринципність", бо він, мовляв, перейшов до "заперечення всіх тих ідей, прихильником яких він був від 1922 р.", друкуючись у "Літературно-науковому віснику". Справа значно складніша, адже для Ю. Липи, як свідчить М. Липа-Гуменецька, цей журнал тривалий час правив за "майже виключний зв'язок з українською літературою" ("Слово і Час". – 1999. – Ч. 1). Письменник, як раніше І. Франко в аналогічній ситуації з М. Драгомановим, наполягав на недопущенні невідчипної опіки та шорсткого контролю на теренах світогляду й творчості, тому в одному листі від 1929 р. до Д. Донцова принципово боронив свою позицію, що спиралася на принцип "спорідненої діяльності": "Щодо Ваших ласкавих запитань писати виключно вірші і покинути писати новелі – то, на жаль, мушу заявити, що в літературній своїй діяльності так само мало шукаю в Вас порад, як Ви, скажім, у мене в своїй політичній". Письменник сприйняв вимогу редактора відмовитися від прози як замах на творчість, тому що вважав епіку, а не лірику, своїм покликанням.

Полеміка між Д. Донцовим та Ю. Липою мала не особистісний характер, як вважають С. Квіт й Галина Сварник, не була наслідком "певної психологічної несумісності двох великих особистостей" [2, с. 138]. Вона виходила за межі "Вісника", стосувалася принципів як художньої творчості, так і розуміння суті національної справи. Йшлося

про ідейний конфлікт, що полягав у відмінному розумінні шляхів і засобів реалізації національної ідеї. Ю. Липа у статті "Наша й "українська" доба" наголошував, що час перейти від абстракцій до "живих українців" з "прихильністю, а не з маняцькою метою вандалізму", аби "не знищити у власній расі все опорне вогнем і мечем", вимагав зіставлення різних поглядів на національну проблему, спираючись на "спорідненість крові й духа", а "не на підставі канону й принципу" ("Назустріч". – 1936. – 15 червня). Автор вказував на істотний ґандж публіцистики свого опонента – засилля поетичного стилю замість стилю мислителя, відсутність позитивної, чітко структурованої програми і навіть "сіяння розбрату" серед еміграційного українства [12, с. 132–133]. Він трактував Д. Донцова "найбільш крайнім українським марксистом", вважав, що теорія його націоналізму, ставши "блискою ліричною реакцією на пасивність українців, без глибшої української синтетичної думки", дуже подібна "до марксизму (головний двигун – є ненависть і руїна всередині раси)" [6, с. 214, 181]. Д. Донцов навряд чи міг подарувати опоненту такі шорсткі, нищівні характеристики. Наступні праці "Українська раса" (1937) Ю. Липи, де порушені демографічні проблеми нації, її ментальна сутність, модерні ознаки, та "Призначення України" (1938), що переросла в трилогію (з "Чорноморською доктриною" й "Розподілом Росії"), характеризувалися аналітичною вираженістю, відсутністю "розсмаковування сварок та груповідства", тобто малопродуктивних некоректних прийомів, зазвичай вживаних у перебігу полемік. Обґрунтовуючи гіпотетичну концепцію модерної нації в контексті європейських народів, автор наполягав на збереженні етноментальної пам'яті як запоруки подальшого розвитку України, виправдовував принципи історіософії при неодноразово руйнованій лінійній структурі "минуле – сучасне – майбутнє".

Ю. Липа переконливо доводив, що Україна здавна була одним із центрів Понтиди як найпершої, трипільської цивілізації, тому послідовно обстоював "етос землі". Його міркування багато в чому переґукувалися з думками Є. Маланюка. Історіософське есе "Призначення України", в якому трактувався активний прихід "українства на кон історії як спадкоємця колишньої геленістичної культури" [1, с. 3], привертало увагу невимушеною архітектонікою, розбудованою "за принципом калейдоскопічного мислення, екранності авторського сприйняття та монтажного ефекту інтерпретації вітчизняної історії", що зумовлює "специфічний феномен переживання часу, в якому органічно співіснують історія, антропологія, етнопсихологія, геополітика та культурологія", відтворюючи українську дійсність у всій повноті [2, с. 61]. Посилаючись на праці К.-Г. Юнга, Ст. Смалья-Стоцького та ін., на трагічну й героїчну національну минувшину, автор аргументував геополітичну й етнопсихологічну генезу української раси, на основі якої формуються поняття "нація", "клас", "державність", "патріотизм". Вона, закладена в трипіль-

ську добу, править за "підложжя українського характеру", збагаченого гармонійною "понтійською культурою", посиленого войовничим "готським первнем". Суб'єктивну версію національної історії в діахронному розрізі можна умовно означити епохами Митридата IV Евпатора, Святослава Завойовника, Дмитра Байди-Вишневецького й Богдана Хмельницького, Пантелеймона Куліша, визвольних змагань. Доля України залежить від дієвих вождів, національно свідомої інтелігенції, яка, незважаючи на найнесприятливіші умови, "своїми працями дала матеріял до будови українського "мурашника" духовости", дотримання основ національного буття, сконцентрованих у селі ("селянській династії"), архетипу хати й хліборобської родини, збереження етнокультурного космосу з визначальною постаттю Великої Матері.

Есеїст не протиставляв села місту, на що вказують розділи "Апостольство Києва", "Апостольство Андрія", обґрунтував урбаністичний центр національної духовності гуманістичного змісту, що органічно ввійшов у "підсвідомість української раси": "Почуття особистої свободи разом з відповідальністю перед релігійними святощами". Ю. Липа вибудовував державницьку концепцію на основі києворуської традиції, задокументалізованої "Руською Правдою", та козацьких звичаїв, в яких, особливо за доби хмельниччини, закладалися підвалини українського націоналізму, зорієнтованого на західний психотип, на відміну від східного, власне російського, схильного існувати коштом поневолених народів. Есеїст доводив, що між українським та московськими етносами пролягає "цілковита прірва" [6, с. 39], тому існує "закономірність потужна і велична, що змушує Північ і Південь піти власними дорогами" [7, с. 9].

Шлях України, на відміну від Росії, – діаметрально протилежний, він простелився "над береги Чорного моря" [7, с. 82], де "упадають і підносяться велетенські культури, державні системи, могутні заміри" [6, с. 249]. У цьому полягала суть геополітичної Чорноморської концепції Ю. Липи, її елітарний сенс, адже письменник, не поділяючи егалітарних поглядів на дійсність, обстоював принципи "аристократизму духа". Есеїст надавав пріоритету сильній, вольовій особистості з глибоким інтелектом та ґрунтовними переконаннями, що "творча одиниця, повна віри в будівництво, стає в центрі всіх світоглядів Нової Європи", тому вбачав у творчості письменника "провідну місію", спрямовану "до синтези почуття [...] цілої раси", адже "література може утримати єдність і енергію раси так само, як і інші шляхи її духової організації" [4, с. 37, 54].

Крім Чорноморського епіцентру нації, Ю. Липа вказував на ще її одну істотну модель – Вічного Міста, тісно пов'язаного із Середземним морем, благословенного Богом, означеного "глибоким почуттям свободи", що "лежить в глибині його (міста. – Ю. К.) культури" [8, с. 152]. Ішлося про Київ з його історичною долею України, її екзистенційного й

духовного осереддя, засвідченого піднесенням княжого й барокового Міста з культом Довершеної Людини, збереженого навіть у часи занепаду ("захланності"), постійно здатного на відродження. Поглибивши свої міркування в есеї "Призначення України", есеїст мав намір обґрунтувати власну концепцію у задуманій книзі "Життєпис України". Його націоцентрична концепція модернізувала традиційний погляд соціальної й національної заангажованості письменства, обстоюваний народниками, але есеїст не був схильний робити культ з того народу. У його міркуваннях відрефлексовано романтичний та ранньомодерністський, власне "хатянський" концепт неповторної особистості, спроможної організувати націю ("українську психічну расу") в самосвідомий суб'єкт історичного поступу. Покладаючи цю місію на митця, глибоко розуміючи специфіку художньої дійсності, Ю. Липа був далекий від маніпулювання будь-якою ідеологією, тому що "ніхто не може змусити письменника до відповідальності. Відповідальність може бути тільки добровільна" [4, с. 37]. За творчою індивідуальністю виправдано її право на вибір, чого не визнавав Д. Донцов. Тому Ю. Липа вказував на взалежнення від імперативів ідеолога таких талановитих поетів, як Є. Маланюк й Олена Теліга, які репрезентували "сентименталізм державницького еллінізму", що "прибрав ліричне обличчя типу ніцшеанської бомбастики" [6, с. 182].

Есеїст був глибоко переконаний, що, "всупереч тогочасному маргінальному статусу, Україна [...] визначатиме політику в майбутній Європі" [11, с. 215]. На відміну від свого харизматичного опонента, автор геополітичної "Чорноморської доктрини", простором текстуальності якої була цілісна, невід'ємна від Європи Україна, закликав обережно поводитися з традиціями, тому що "пережиток" може стати "елементом нової культурної конструкції у розвитку духовності народу" [14, с. 288]. Ю. Липа, на відміну від Д. Донцова, послідовно виступав проти зневажливого ставлення до національної спадщини, не сприймав випадів "гістєричного" М. Хвильового проти "просвітянства", вбачаючи в них не викриття масовизму, "червоної халтури", що дискредитували літературу, а ще одну спробу почленувати націю, засуджував зовнішні (російські, польські тощо) та внутрішні звинувачення її (наприклад, Кулішеве "народе без пуття"), протиставляв таким, руйнівним, на його погляд, тенденціям "найвищу єдність українців, єдність не сумаричну, не доктринальну чи етнографічну", обстоював ідею "Великого Збірного Українця" [14, с. 288]. Тому автор обстоював потребу розуміння національної дійсності та характеру в іманентному сенсі, "знутра", "від засад", а не "теорії бачення "ззовні"" [14, с. 289]. Аргументи були такими переконливими, що Д. Донцов, як засвідчує його лист до Ю. Липи від 1 травня 1939 р., схвально відгукнувся на трактат "Чорноморська доктрина".

Галина Сварник на підставі документальних свідчень та листувань розкрила драматичні колізії між двома провідними українськими інтелектуалами міжвоєнного двадцятиліття. Обидва вкладали у спільні поняття відмінне їх розуміння, розглядали український текст під різними кутами зору, тому між ними спалахнув конфлікт інтерпретацій. Вони обстоювали спільні принципи націоналістичного світобачення, проєктували до її концептуалізації різними шляхами. Дослідниця слушно резюмує, що "не варто генералізувати конфлікт Донцов–Липа до розмірів протистояння ідеології та поглядів" [13, с. 228]. Тому немає підстав припускати антагонізм "вісниківства" та його опонентів, адже конфлікт інтерпретацій був бажаним і продуктивним на зіставленні, а не протиставленні поглядів обох авторитетних опонентів, що сприяли "виробленню новітнього всеукраїнського світогляду".

Можливо, погляди Ю. Липи були близькі поглядам В. Липинського, який, обстоюючи концепцію класократизму і трудової монархії, твердив, що не протиставне місту селянство складає основу української дійсності, яка існувала споконвіку і мусить мати велику перспективу в майбутньому. Такі міркування суголосні концепції О. Шпенглера про "природну" культуру, що завершує механізовану, урбаністичну цивілізацію як останню фазу її розвитку. Тому зовсім не випадково в публіцистичному доробку Ю. Липи з'явилося есе "Селянський король", в якому спростовувалися зверхнє ставлення Д. Донцова до селянства, а також суб'єктивне уявлення Є. Маланюка про Т. Шевченка: "Був-бо він – паном, та ще й он яким", пошуковцем "прадідів козацьких", а не "співцем кріпацької неволі" [10, с. 46]. Посилаючись на величезну популярність творчості Т. Шевченка серед українства, що помічали навіть сторонні спостерігачі на кшталт кореспондента варшавського "Робітника", на масові видання, практиковані до революції навіть чорносотенцями, а після неї "агентами большевизму", Ю. Липа доводив універсальність художнього світу великого поета, в якому інтегровано як національні, так і світові цінності. Автор есе заперечував поширену тенденцію фрагментування за ідеологічними або політичними симпатіями, естетичними смаками тощо духовного космосу "Кобзаря" як "цілого", попри його внутрішню суперечність, віднаходити в ньому "моральну силу нового світогляду", інакше Україна не буде зрозумілою; тому Т. Шевченко, "володіючи своїм краєм автократично", наділений абсолютною владою над людськими душами, "кермує Україною, як король", має "найбільш натуральний і сильний підклад почуття – від селянства" [9, с. 131–132]. Виходячи з таких метафізичних міркувань, антитетичних настановам прогресизму, технократичним та урбаністичним уявленням, слов'янофільським чи марксистським теоретизуванням і т. п., Ю. Липа доходив висновку: "Ми раса, що її призначенням є визволити і утвердити вільне і можновладне селянство в Україні й її оточенню" [9, с. 132]. Призначення України він тлумачив "як утвер-

дження морального імперативу селянства – серцевинної основи нації" [3, с. 114], виразником ідей якого став Т. Шевченко, ставши запереченням "батька дефетистів" М. Гоголя.

Не дивно, що Д. Донцов не сприйняв міфізованого есе "Селянський король", зізнавався, що друкував статті Ю. Липи на сторінках "Вісника", дарма що "уважав їх за нецікаві", у відході письменника від журналу не бачив нічного трагічного ("Якось обійдемося і без Єжего Липи"), мотивуючи свою позицію тим, що "ніколи не намагався зробити з "Вісника" Ноїв ковчег" [12, с. 514]. Має рацію Неллі Левицька, спростовуючи поширене уявлення, ніби Ю. Липа належав до покоління українців "донцовського типу", адже есеїст "цікавий насамперед своєю оригінальністю, що її незрідка намагалися і досі намагаються поховати під нашаруванням ідеологічних доктрин", умінням творити "власну ідеологію, в тому числі й художню", прагненням реалізувати "літературу великих синтез" без її протиставлень літератури на "сільську" й "міську", "елітарну" й "популярну", "народницьку" й "модерністську" [3, с. 23–33], тому запропонував практику зіставлення антитетичних явищ. Це відповідало його трактуванню народної традиції, з якою "треба бути обережним" [14, с. 288], він був ревним прибічником спадкоємності, тягlostі Роду, а не розривів [3, с. 55].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Биковський Л.* Апостол новітнього українства (Юрій Липа) / Л. Биковський. – Женева, 1946. – 8 с.
2. *Киричук С.* Текстуальні та інтертекстуальні аспекти творчості Юрія Липи: дис. ...канд. філол. наук: 10.01.01 / С. Киричук. – Вінниця, 2007. – 201 с.
3. *Левицька Н.* Принципи характеротворення в новелістиці Ю. Липи: дис. ...канд. філол. наук: 10.01.01 / Н. Левицька. – К., 2007. – 176 с.
4. *Липа Ю.* Бій за українську літературу / Ю. Липа. – Варшава: Народний стяг, 1935. – 152 с.
5. *Липа Ю.* Призначення України / Ю. Липа. – Львів, 1938. – 124 с.
6. *Липа Ю.* Призначення України / Ю. Липа. – Львів: Просвіта, 1992. – 272 с.
7. *Липа Ю.* Розподіл Росії / Ю. Липа. – Львів: Інституту народознавства НАН України, 1995. – 148 с.
8. *Липа Ю.* Київ, Вічне Місто / Ю. Липа // Київ. – 1995. – Ч. 2–3. – С. 151–157.
9. *Липа Ю.* Селянський король / Ю. Липа // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – Ч. 85–86. – С. 119–132.
10. *Маланюк Є.* Книга спостережень. Статті про літературу / Є. Маланюк. – К.: Дніпро, 1997. – 430 с.
11. *Просалова В.* Текст у світі текстів Празької літературної школи / В. Просалова. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. – 334 с.
12. *Сварник Г.* Листування Юрія Липи з Дмитром Донцовим / Г. Сварник // Українські проблеми. – 1995. – Ч. 3–4.
13. *Сварник Г.* Юрій Липа і Дмитро Донцов крізь приму особистих і творчих взаємин / Г. Сварник // Юрій Липа: голос доби і приклад чину. Зб. наукових праць. – Л., 2001. – С. 213–228.
14. *Стебельський Б.* Ідеї і творчість: Статті і есеї / Б. Стебельський. – Торонто, 1991. – 352 с.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.17

Ковалив Ю.

**ЭССЕ "СЕЛЯНСКИЙ КОРОЛЬ" (О Т. ШЕВЧЕНКО) Ю. ЛЫПЫ
В КОНТЕКСТЕ ЕГО ЭССЕ И ПОЛЕМИК**

Статья посвящена анализу историософской эссеистики Ю. Лыпы, на основании положений которой обосновывается фигура Т. Шевченко.

Ключевые слова: эссе, историография, творческая личность, идейный конфликт, современная нация, "этнос" земли, раса.

Kovaliv Yu.

**ESSE "VILLAGES KING" (ABOUT THE T. SHEVCHENKO) BY YURIY LYPY
IN THE CONTEXT HIS WORKS AND POLEMICS**

The article devotes the analysis of historiosophical works by Yuriy Lypa, which presents the substantiation the T. Shevchenko's figure.

Key words: esse, historiosophy, creative individual, ideas conflict, modern nation, "ethnos" of ground, race.